

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Edebiyatı'nda Tenkidin Genel Seyri

Yasin BEYAZ*

Özet

Bu çalışmanın amacı Türk Edebiyatı'nın sözlü kültür döneminden başlayarak Klasik, Tanzimat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde tenkidin ne olduğunu, nasıl anlaşıldığını ortaya koymaktır. Bugünkü modern anlamda tenkid ile o zamanki tenkid arasındaki fark nedir, edebi tenkid ne türlü değişimler geçirmiş ve günümüzdeki şekline nasıl ulaşmıştır bunu incelemeye çalıştık. Bu incelemeyi yaparken özellikle dönemin önde gelen edebi şahıslarının bu konudaki düşüncelerini etraflı olarak ele aldık. Bunu yaparken edebiyatçıların kendilerinin temsil etmiş olduğu yeniyi yaşatmak için eskiyi kıyasıya eleştirdiklerini de gözardı etmedik.

Gözardı edilmemesi gereken bir konu da edebi tenkidin sosyal hayat ve siyaset ile olan ilişkisidir. Yukarıda belirtmiş olduğumuz dönemlerde sosyal olarak ve siyaseten meydana gelen her değişim edebiyatta da yansımaları bulmuştur. Bu nedenle edebiyat, siyaset ve sosyal hayat arasındaki bağı da göstermek istedik.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat, Meşrutiyet, Cumhuriyet, tenkid, Milli Edebiyat.

Criticism in Turkish Literature

The Course of Criticism in Turkish Literature from Tanzimat to Modern Turkish Republic

Abstract

The purpose of this study, starting from the Turkish literature's oral culture, is suggest the understanding of criticism during the Classical, Administrative, Constitutional and Republican era. And analyse the difference between today's modern criticizing and the old times criticising; and also analyse the changes of criticising of literary and how it has reached today. During this examination, particularly, era's leading literary cahraacter's thoughts have discussed in-depth. While doing this, we did not ignore that writers were critising past vehemntly to survive the new era whcih they were reperesting.

Another issue should not be overlooked that literary criticism is a close bond with the social life and politics. As we have mentioned above, in those periods the social and political every

* Yard. Doç. Dr. Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Türk-İslam Edebiyatı Bilim Dalı Öğretim Üyesi yasinbeyaz80@gmail.com

changes reflected literature too. For this reason, we would like to show the link between literature, politics and social life.

Keywords: Tanzimat, Constitutionalism, Republic, criticism, National Literature.

Giriş

Tenkid, bir konuya ait yazıyı veya eseri değer bakımından gözden geçirmek, eleştirmek, critique etmektir. Türk Dil Kurumu, tenkid kelimesine “Eleştirme, eleştiri” karşılığını vermiştir. “Eleştiri: tenkit (Ar.), kritik (Yun.). Eleştirmek kökünden, Türkçe’de eylemden ad türeten –i ekiyle ve yazı, batı, dizi, koşu örneklerinde olduğu gibi türetilmiştir. Eleştirmek: ‘tenkit etmek’. Eleştirmek’in yerini aldığı tenkit (tenqîd) sözcüğünün Arapça nakt (naqd, Türkçe nakit) kökünden, Edebiyat-ı Cedide döneminde türetilmiş olduğu anlaşılıyor. Bugünkü Arapça’da naqada kökü, ‘nakit olarak ödemek, eleştirmek’ anlamındadır. Bu dilde eleştirmen için muntaqid, naqid, naqqad sözcükleri kullanılır.” (Aksan, 1976: 29) Tenkidin karşılığı olarak kullanılan eleştiri kelimesi ise şöyle açıklanır: “Durum böyleyken eleştirmek sözcüğünü eleştirenler, bunun Türkçe’nin türetme kurallarına uygun olduğuna da dikkat etmemektedirler. ‘Tenkit etmek’ Türkçe’den karşılanırken kavramı bir başka yoldan dile getiren bir sözcükten yararlanılmış, *elemek* (eleştirmek) kökünden türetmeye gidilmiştir. Ele- köküne getirilen –ş eki, karışmak, dolaşmak örneklerinde olduğu gibi kalıplaşmış işteş çatılı eylemler kurar. Buna bağlanan –tir eki de karıştırmak, yapıştırmak, dolaştırmak sözcüklerinde olduğu gibi, ettirgen anlam sağlar.” (Aksan, 1976: 29)

Tenkid kelimesi aslen, Arapça vezin dikkate alındığında “intikad” şeklinde kullanılmalıdır. İntikad kelimesi ise, “kalp parayı gerçeğinden ayırma, tenkid, fr. critique.” (Devellioğlu, 1999: 447) anlamına gelir. “İntikad nakd maddesinden geliyor. Nakkadın yani sarrafın, sikke haline getirilmiş madeni paraların sahtelerini, siliklerini, eksiklerini kısaca bir şekilde kullanma özelliğinden mahrum olanlarını iyice seçerek ‘Şunlar geçmez, ötekiler geçer’ dediği gibi kendisinde intikad yetkisini gören edebiyatçı da eline aldığı eserin her parçasını, hatta her kelimesini ayrı ayrı tartıp şunların revacı vardır, şunların yoktur hükmünü verir.” (Ersoy, 1330) Yani bir edebi eserin iyi veya fena taraflarını ortaya koyar ve onunla ilgili bir değerlendirme yapar.

Tanzimat döneminde Fransızca “critique” kelimesine karşılık olarak ilkin “muahaze”, daha sonra “tenkid” ve “intikad”, Cumhuriyet döneminde ise yapılan Harf inkılabı ve onun ardından gelen “dilde özleştirme” furyası sonrasında tenkid bir kenara bırakılır ve “eleştiri” kelimesi benimsenir.

1. Divan Edebiyatı'nda Tenkid

Eleştiri yazılı bir geleneğin ürünü olduğu için Türklerin sözlü kültür dönemlerinde ona rastlamak mümkün değildir. İslamiyet'e girdikten sonra Arapların eleştiri karşılığında kullanmış oldukları bazı kavramlarla karşılaşırız; mübâhase, münâkaşa, muâhaze, takriz ve muhâkeme. Bunlardan mübâhase ve münâkaşa sözlü kültürün, diğerleri de yazılı kültürün ürünüdür. (Özgül, 2003: 7)

Bizde yazılı edebiyatın ilk eleştiri şekli "muaheze"dir. Bunda metinden çok yazar hedef alınır, yazarın hataları ortaya konur. Bu "ilkel eleştiri biçiminin hicviyeye, en azından bir hezliyeye dönüştüğü sıkça görülür." (Özgül, 2003: 7) Yazılı kültürün eleştiri örneklerinden bir diğeri "takriz"dir. Takriz daha çok, övmek için kullanılır. Bir eser ile alakalı övücü yazılar yazmak ya da tanınmış birisi tarafından yazılarak eserin baş kısmına konan takdim yazısıdır. Takriz yazıları edebiyatımızda çoğunlukla yazı veya şiir dünyasına yeni girecek olan şahısların üstad bildikleri kişilerden talep ettikleri, onların da tenezzül buyurduğu övücü yazılar olarak karşımıza çıkar. Batı edebiyatı ile ilişkisi ve tanışıklığı artan edebiyatçılarımız "critique" ile karşılaşınca yeni bir kavram yaratma ihtiyacı duyarlar. (Özgül, 2003: 7) Bu da "nakd" kelimesinden oluşturulan "tenkid" ve "intikad"dır.

Genel olarak Divan edebiyatında eleştirinin olmadığı, bizde eleştirinin Tanzimat ile başladığı söylenir. Bunda tabiki yeni olanın eskiyi tenkid etmesinin büyük bir payı vardır. Ancak kabul edilmesi gereken sadece bizde değil Batı'da da sistemli bir edebi eleştiri anlayışının XIX. yüzyılda başladığıdır. Eleştiri bu yüzyılın başı itibariyle gerçek kimliğine doğru ilerler. "XIX. Yüzyıldan önce eleştiriciler vardı ancak eleştiri yoktu". (Carlau, Fillox, 1985: 7) Görüldüğü gibi edebi eleştirinin bir tür olarak var oluşu XIX. yüzyıl sonrasıdır. Bu durum sadece bizde değil diğer milletlerde de böyledir. Bundan dolayı Divan edebiyatında bir tür olarak eleştiriyi aramaktansa o dönemin kendi değerlerine göre oluşturulmuş olan tenkid anlayışına bakmalıyız. O zamanı kendi dünya görüşü, hayat algısı etrafında ele almalıyız.

Eski hayat algısı içinde şerh büyük bir önem arz eder. Şerh, toplumun sosyal ve siyasi hayatına uygun olarak (devlet-i ebed müddet) yeni bir şey ortaya koymaktansa var olana eklemeler yaparak onu yeniler, zamana uyarlar. Osmanlı tenkid etmez, 'şerh' yazar. Tanzimat'a kadar Osmanlı tenkid yapmamış, şerh yapmış, metni açıklamış: 'Şarih' var, münekkit yok... (Uçan, 2003) Bir metni açıp tamamlamaya, ikmal etmeye, genişletip yeniden kurmaya, tashih etmeğe şerh, haşiye denir. Şerh oluşturulurken sadece başvuru metnin problemlerini çözmez, talibin bir üst kademeye çıkmasını da sağlar. Belli bir seviyeye gelmiş olan ilim talibi öğrendiklerini ve tecrübelerini harmanlayarak

bunları bir sonraki nesle nasıl aktaracağına kendinden öncekilerden farklı ve daha iyi neler yapabileceğine karar verir. (Kara, 2010: 28)

Divan edebiyatına baktığımızda tenkid ile ilgili olarak şu kaynakları sıralayabiliriz: 1-Şuara Tezkireleri, 2-Şairlerin divan ve divançelerinin önsözlerinde belirttikleri sanat ve edebiyat nazariyeleri, 3-Hüs ü Aşk, Hevesname, Hayriye gibi bazı bölümleri edebi tenkid özelliği taşıyan eserler, 4-Tarih, edebiyat tarihi ve belagat kitapları. (Bilkan, 1986: 11)

Şair tezkireleri sadece biyografik eserler değil, eleştiri tarihimiz ve eleştiri anlayışı için de birer kaynak niteliğindedir. Bu tezkirelerde, esas olarak eserin yazıldığı dönemde yaşayan veya ölmüş olan şairlerin hayatları ve eserleri hakkında bilgi verilir. Tezkire mukaddimelerinde şiirin menşei, muhteva özellikleri, hayal dünyası, vezin, kafiye ve nazım şekli gibi konulara değinilir. Tezkirelerde ele alınan şairin “adı, memleketi, akrabalık ilişkileri, tahsil hayatı ve tahsil durumu, mesleği ve mesleğini icra ettiği yöreler, şahsiyet özellikleri ve becerileri, sosyal muhiti, hayatı ile ilgili anekdotlar, ölüm tarihi, mezarı, eser ya da eserleri ve bunlar üzerinde değerlendirmeler, örnek takdimi ve eserlerinden seçilmiş örnekler” (Gelibolulu Ali, 1994: 27) sunulurdu. Tezkireler bize dönemlerinin eleştiri anlayışlarını ortaya koyduğu gibi şiir telakkilerini de yansıtır. Ancak tezkirelerde eleştiri olarak nitelendirilen şeyler modern anlamda bir eleştiri değildir. Eserden ziyade kişi üzerine bina edilmiştir. Bu, eser üzerine hiçbir değerlendirme yapılmadığı anlamına gelmez. “Tezkirecilik biyografik künye yazıcılığını esas aldığı için yazarı ortaya koyduğu eserden daha önde tutup sanatın kaynağındaki insan unsuruna yönelir. Bu yüzdendir ki tezkirelerde sanata yönelik değerlendirme unsurları büyük ölçüde şaire yöneliktir. Bu özelliği ile adı geçen eleştiri sistemi, eseri esas alan modern eleştiriden ayrılır. Tezkirelerde özellikle verilen örneklerden önce şairin sanatına yönelik değerlendirme unsurlarına da rastlanır. Pesend u isgâya kabil şair; hoş-âyende nazm, rengin inşa, âşıkâne gazel ve muhayyel eş’âr gibi bütün tezkirelerde karşımıza çıkan terminoloji bunun kanıtıdır.” (İpekten, İsen, Kılıç, Aksoyak, Erduran; 2002: 14)

Divan şiirinde eleştiri anlayışını görebilmek için bakmamız gereken diğer bir kaynak ise “divan dibaceleri”dir. Divanın önsözü olan dibacelerde şairler, şiir ve şair ile alakalı düşüncelerine, poetikalarına yer vermişlerdir. “Dibacelerin bizce çok mühim yönlerinden birisi de şairin söz hakkındaki görüşlerini, şair ve şiir anlayışını, şairleri değerlendirişini, şiirden anlamayanlar hakkındaki düşüncelerini bizzat bize vermesindedir.” (Üzgör, 1990:26)

Belagat kitapları ise, edebi terim ve kavramlar hakkında izahat verirler. Bu izahatlar içinde şiir ve sözün en iyisinin nasıl olacağına dair malumatlar yer alır.

Divan şiirinin diğer eleştiri kaynağı ise nazire mecmualarıdır. Nazire; “bir şairin manzum bir eserine (çoğu zaman gazeline) başka bir şair tarafından aynı vezn ve kafiyede yapılan benzer bir şiir söylemesidir.” (Devellioğlu, 1999: 813.) Şairlerin birbirlerine yazmış oldukları bu nazireler zamanla bir araya getirilerek nazire mecmuaları oluşturulmuştur. Bu mecmualar incelendiğinde; hangi şairin kimden etkilendiği, şairler arasındaki irtibat, dönemin rağbet gören şiirleri gibi mevzuların açıklığa kavuşması mümkündür.

Şairler tarafından meydana getirilen eserler de Divan şiirinin tenkid kaynağı olarak ele alınmalıdır. Çünkü herşeyden önce eserin kendisi birinci dereceden kaynaktır. “Sanatın bizzat kendisinin bir eleştiri temeli üzerinde durması gerektiği düşünülürse ve her sanatkarın da aynı zamanda bir eleştirmen olduğu kabul edilirse, yüzyıllar boyunca binlerce eser vermiş olan Divan şairlerinin insanın ilgi alanına girebilecek hemen her alanda bir eleştiri faaliyeti içinde olacağı kabul edilmelidir. Bu açıdan Divan şiirine bakıldığında hemen her konuda pek çok eleştiri örneğine rastlamak mümkündür. Bilhassa sosyal tenkid anlayışı bu açıdan önemlidir.” (Tökel, 2003)

2. Tanzimat Edebiyatı’nda Tenkid

Türk edebiyatında Batılı anlamda eleştirinin ortaya çıkması daha çok Tanzimat sonrasıdır. Tanzimat döneminde edebiyat eleştirisi bağlamında iki tavır ön plana çıkar: 1-Türk edebiyatının yenileşme ve değişme süreci içinde Divan edebiyatının bütünüyle reddedilmesi ve eleştirilmesi, 2- Bu dönem edebiyatçılarının tanıyıp bildikleri, Batılı edebi örneklerle benzer yeni bir edebiyat kurulması gayreti içinde olmaları. (Uçman, 2003)

Tanzimat dönemi eleştirilerini birinci ve ikinci döneme ayırabiliriz. Birinci dönemde Şinasi, Namık Kemal ve Ziya Paşa yer alırken ikinci dönemde; Abdülhak Hamid, Recaizade Mahmud Ekrem ve Muallim Naci, Beşir Fuad ve Mizancı Murad bulunmaktadır.

Birinci nesil edebiyatçıları eserlerinde “toplumsal fayda”yı ön plana çıkarmışlar, topluma edebiyatla bir katkı sağlamak amacını gütmüşlerdir. Estetik gaye onlar için ikinci plandadır. Bu dönemde sistemli bir eleştiriden ziyade çeşitli sebepler dolayısıyla kaleme alınan eleştiri örnekleri ile karşılaşırız. Dönemin en dikkat çeken yönü eski zihniyet ve edebiyatın eleştirisidir.

Tanzimat’la birlikte gazete ve edebiyatımıza giren yeni türler nedeniyle nesir ön plana çıkar ve dilde sadeleşmeye doğru bir eğilim baş gösterir. Bunda tabiki yeni edebiyatçıların topluma yön verme kaygısı büyük bir etkenidir. Şinasi ile birlikte Türk edebiyatının dilinde büyük bir değişim yaşanır. O, Tercüman-ı Ahval ve Tasvir-i Efkâr gazetelerinde sade ve halkın anlayabileceği bir dil kullanmaya başlar. “Ruznâme yazarlarından Said Bey, Şinasi’nin

kullandığı bu sade dille alay etti. Şinasi kullandığı dille alay edenlerin gazetelerinde ‘mebhusetun-anha’, ‘tûl ü dıraz’, ‘salifu’z-zıkr’ gibi yanlışların bulunmaması gerektiğini yazdı. Şinasi’ye göre bu terkiplerin doğrusu ‘mebhusu anh’, ‘dûr ü dıraz, ‘salifetü’z-zıkr’ idi. Tartışma bu sebepler üzerinde uzun müddet devam etti.” (Dayanç, 2012: 45) Şinasi, ‘Mesele-i mebhusetü’n-anha’ adıyla da bilinen tartışma ile ortaya koyduğu düşüncelerle Türk dili ve edebiyatı ile alakalı olarak kendinden sonra gelenleri etkiler. Şinasi’nin eleştirel yaklaşımına Fatin Tezkiresi ile alakalı yazısında da rastlarız. Burada klasik anlamdaki tezkirecilikten farklı, Batılı anlamda edebiyat tarihi anlayışı ortaya koymaya çalışır. Bu nedenle eserin yeni baskısı yapılırken dikkat edilmesi gereken bazı noktaları açıklar:

- 1- Tezkirede yer alan biyografilerdeki mübalağalı hüküm ve ifadeler tamamen çıkarılmalıdır,
- 2- Çeşitli edebi konular hakkında da açıklamalar yapılmalıdır,
- 3- Şairlerin şöhret kazandıkları alandaki özellikleri ve topluma katkıları belirtilmelidir,
- 4- Eğer bir intihal yapılmışsa açıkça belirtilmelidir,
- 5- Tezkire, ifade ve anlam yanlışları bakımından da düzeltilmelidir.

Tanzimat sonrasında bugünkü anlamda ilk eleştiri örneklerini ortaya koyan Namık Kemal’in eleştiri yazıları çok dağınık bir haldedir. Onun eleştiri anlayışını ve düşüncesini ortaya koyan eserleri şunlardır: Lisan-ı Osmani’nin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülahazatı Şamildir makalesi, Bahar-ı Daniş Mukaddimesi, İntibah Mukaddimesi, Tahrib-i Harabat ve Takib Risalesi, İrfan Paşa’ya Mektup, Mes Prisons Muahazesi, Talim-i Edebiyat Üzerine Bir Risale, Celal Mukaddimesi.

Namık Kemal bir taraftan eski edebiyatı eleştirirken, diğer taraftan da yeni edebiyatı inşa etmeye ve onun savunuculuğunu yapmaya çalışır. Onun görüşlerini üç grupta toplayabiliriz:

“1- Divan Edebiyatı’nın eleştirisi: Eski Türk Edebiyatı’nın bütünüyle İran etkisi altında kaldığını iddia eden Namık Kemal ‘edebiyat-ı sahiha’ adına bu edebiyatı tamamen reddeder. Özellikle Harabat Mukaddimesi dolayısıyla Ziya Paşa’ya yönelttiği eleştirilerde Divan Edebiyatı’nı ‘menfur-ı tabiat’ olarak niteler.

2- Eskiden tamamen farklı yeni bir edebiyat kurma arzusu: Namık Kemal bir yandan Klasik Türk edebiyatına en ağır eleştirileri yöneltirken, bir yandan da hemen hemen bütün Tanzimat devri yazarlarının özlediği yeni bir edebiyatın temellerini atmağa çalışır. Onun ‘edebiyat-ı sahiha’ ve ‘edebiyat-ı haki-

kiye' terimleriyle nitelediği yeni edebiyat akla, hakikate ve insan duygularına aykırı olmayan bir edebiyat olmalıdır.

3- Yeni edebi türlerin müdafası: Namık Kemal eleştiri tarzındaki makale ve mukaddimelerinde Tanzimat'tan sonraki yıllarda edebiyatımızda görünmeye başlayan roman ve tiyatro gibi bazı yeni edebi türlerin de müdafasını yapmış, bu şekilde edebiyata bir yandan yeni konular getirirken, bir yandan da yeni hedefler göstermiştir." (Uçman, 2003: 48)

Ziya Paşa dönemin tenkid konusunda dikkati çeken diğer bir şahıstır. O diğer Tanzimat yazarlarının aksine eskinin içindedir. "Şiir ve İnşa" makalesinde ortaya koymuş olduğu görüşlerini, Harabat Mukaddimesi'nde tamamen değiştirmiştir. Bundan dolayı döneminin düşünür ve yazarlarının genel bir sorunu olan bocalama, arada kalma durumunu yansıtmış tipik bir örnektir. Ziya Paşa'nın eleştiri anlayışını üç başlık altında toplayabiliriz:

“1-Türk Halk Şiiri'ni yüceltip Divan Şiiri'ni yermesi: Şiir ve İnşa.

2- Halk edebiyatını reddedip Divan Şiiri'ni yüceltmesi: Harabat Mukaddimesi

3- Batı dilleri ve edebiyatları karşısındaki tutumu: Harabat Mukaddimesi." (Dayanç, 2012: 52)

Tanzimat Dönemi ikinci nesline geldiğimizde eleştiri alanında karşımıza ilk çıkan Abdülhak Hamid'dir. O daha çok şair ve tiyatro yazarı olarak bilirse de eleştiri içinde değerlendirilebilecek dört önemli eseri mevcuttur. Bunlar: Bir Şairin Hezeyanı, Nâkâfi, Makber Mukaddimesi ve Duhter-i Hindu'nun Hatime Bölümü'dür. (Dayanç, 2012: 67) Hamid, "Bir Şairin Hezeyanı"nda kendi şiir anlayışını ortaya koyar ve romantik tarzda şiir yazdığını ifade eder. "Nâkâfi"de ise, bu tabirden hareket ederek eski edebiyat ve o zihniyeti savunanları eleştirir.

Tanzimat Dönemi'nin Namık Kemal'den sonra gelen en önemli eleştirmenlerinden biri de Rezaizade Mahmud Ekrem'dir. "Batı retoriğine yönelmiş ilk edebiyat kuramcılarında olan Ekrem'in, bu dönemde üç niteliği öne çıkar: Tanzimat Edebiyatı'nın estetiğini yapması, Muallim Naci ve arkadaşlarına karşı yeni edebiyat ve zihniyeti savunması, Servet-i Fünun topluluğunun oluşumuna ciddi anlamda katkı sağlaması." (Dayanç, 2012: 70) Rezaizade'nin, eleştiri anlayışını ortaya koyan dört tane temel eseri vardır: Talim-i Edebiyat, III. Zemzeme Mukaddimesi, Takdir-i Elhan ve Takrizât.

Tanzimat Dönemi'nde eleştiri alanında dikkat çeken diğer bir isim de Muallim Naci'dir. Onun bu alanda ortaya koymuş olduğu eserler şunlardır: Muallim, Mektuplar, Demdeme, İstilahat-ı Edebiyye.

Naci'nin mektupları; Muhaberât ve Muhaverât (Ahmet Mithat Efendi'ye), Mektuplarım, İntikad (Beşir Fuat'a) adlarında üç farklı mektuplaşmadan oluşur. Bu mektuplarda kendisinden, hayatından ve edebi düşüncelerinden bahseder.

Muallim Naci, Tercüman-ı Hakikat'te yayınlamış olduğu edebi makalelerin bir kısmını “Muallim” ismiyle kitaplaştırır. Onun bu kitaptaki tenkidlerini: 1-Dil ve ifade ile ilgili olanlar, 2-Vezin ve kafiye hatalarını ele alanlar, 3-Edebi sanatlarla ilgili olanlar, 4-Mana, fikir ve hayal ile ilgili olanlar diye sınıflandırabiliriz. (Yetiş, 2007) Demdeme adlı eserinde, Recaizade'nin III. Zemzeme Mukaddimesi ve Takdir-i Elhan adlı eserlerinde Naci'ye yöneltmiş olduğu eleştirilere cevap verir. İstilahat-ı Edebiye'de ise, yazım kuralları ve edebiyat terimlerini inceler.

Beşir Fuad, Tanzimat Dönemi'nin eleştiri anlayışına yeni bir yön vermeye çalışır. Türk Edebiyatı'nda ilk kez realizm ve naturalizmden bahsetmiş ve bunlarla ilgili bilgiler vermiştir. “Beşir Fuad, her türlü skolastik düşünceye karşı olduğu gibi sadece hayalle beslenen eski ve yeni edebiyat anlayışının da karşısındadır. Sanat ve edebiyatın pozitif (deneysel) ilimlerle ters düşmesi gerektiği görüşünü öne süren Beşir Fuad, Tanzimat'tan sonraki edebiyatın daha çok duygulara dayalı ve heyecan yüklü şiirini de gerçeklikle bağdaştıramaz.” (Uçman, 2003: 48) Victor Hugo adlı eserinde romantizme karşı Emile Zola'nın naturalizm düşüncesini ön plana çıkarır ve edebiyatımızda “Hayaliyyun-Hakikiyyun” tartışmasının başlamasına neden olur. O, sanatçının bir bilim adamı gibi gerçeklere objektif bakması gerektiğini söyler. Beşir Fuad, Tanzimat devri yazar ve şairlerinin romantizm temelli düşüncelerini eleştirir.

Tanzimat döneminde eleştirileriyle dikkati çeken diğer bir şahıs da Mizancı Murat'tır. Onun edebiyat eleştirisi ile alakalı eserleri şunlardır: Mizan Gazetesi'nde yayınladığı 18 makaleden oluşan “Üdebamızın Numune-i İmtisalleri” adlı yazı dizisi, “Muhasebe-i Edebiyye” isimli birkaç yazısı ve “Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” eserinin önsözünde ortaya koymuş olduğu düşünceleridir. Edebiyatın ahlaki temelleri üzerine kurulması gerektiğinin altını çizer ve eleştirinin edebiyatın gelişmesinde başat rol oynadığını söyler. Divan edebiyatını sun'i bulan Mizancı Murat edebiyatın milli özellikler taşıması ve örnek alınacak tipler oluşturması gerektiğini vurgular.

Onun eleştiri alanındaki görüşlerini şöyle sıralayabiliriz:

“1- Bir dilin gelişme safhaları en güzel tenkid eserlerinde görülebilir,

2- Bir edebiyatın, gelişmesi, zenginleşmesi ve güzelleşmesi ancak ciddi eleştiri faaliyetleriyle olabilir,

3- Bizim ülkemizde eleştiri ötedenberi yanlış anlaşılmakta, saldırı ile eleştiri birbirine karıştırılmakta, adeta eş anlamlı sayılmaktadır,

4- Avrupa’da ise eleştiri müstakil bir tür kabul edilmiş, Sainte-Beuve, Boileau, Voltaire gibi büyük tenkidciler sayesinde edebi seviyeye yükselmiştir.” (Uçman, 2003: 48)

3. Ara Nesil Edebiyatı Dönemi’nde Tenkid

Tanzimat sonrasında ve Servet-i Fünun dönemi öncesindeki şair ve yazarlardan oluşur. Bunlar belli bir dergi ve gazete etrafında toplanmamış, farklı farklı dergilerde yazılar yayınlamış şahıslardır. Onlar edebiyatı estetik bir olgu olarak benimseyip edebiyatı sadece edebiyat olarak kabul etmişler ve eleştiriye de bağımsız bir tür olarak görmüşlerdir. Bunun için edebiyatın her türünde eser vererek, onun her türünü geliştirme ve güzelleştirme yollarını aramışlardır. Özellikle şiiri doğrudan duygu ve düşüncelerin ifadesi olarak görmüşler, şiirde anlatım şekillerini ve sınırlarını tartışmışlar, romanın konularını genişletmişler, eleştirinin de bağımsız bir tür olmasında büyük bir çaba göstermişlerdir. (Babacan, 2003) Bu dönemde çeviri çalışmaları da genişlik kazanır. Divan şairlerinin yanı sıra Batılı şair ve yazarların eserlerinden örnekler verilir, Batılı edebi akımlar tanıtılıp bunların birbirleri ile karşılaştırılması yapılır.

4. Servet-i Fünun Edebiyatı’nda Tenkid

Batılı anlamda ilk başarılı eleştiri örnekleri Servet-i Fünun Dönemi’nde ortaya konur. Bu dönemde “ülkemizde bütün nitelikleriyle Batılı ölçütlerine uygun bir eleştiri doğmuş oldu. Batı’da olduğu gibi eleştiriye hem bir bilim hem edebi bir tür olarak kabul ettiler, eleştiri yazılarını edebi bir tür düzeyine getirdiler. Tanzimat’tan günümüze kadar uzanan eleştiri sürecinin en kuvvetli dönemlerinden birisi Servet-i Fünun dönemi eleştirisidir.” (Özsarı, 2012: 96)

Servet-i Fünun döneminde yazar ve sanatçılar daha çok sembolizm, parnasizm, naturalizm ve realizmin etkisindedirler. Ayrıca Tanzimat döneminden farklı olarak sadece Fransız edebiyatından değil Alman, İngiliz, Rus, İsveç, İspanyol edebiyatlarından da etkilendiler ve bunlarla ilgili malumat edindiler. Şiirde sembolist ve parnas ekolün etkisinde kalan Servet-i Fünuncular, nesirde ise pozitivisttirler. Eleştiride temel aldıkları eleştirmen Hippolyte Taine’dır. Taine, edebi bir eseri “ırk, dönem ve çevre” merkezinde ele alır. Bu dönem edebiyatında dikkati çeken en önemli özelliklerden biri de; sanatın “şahsi ve muhterem” olduğu düşüncesidir. Sanat şahsi olduğu için “toplumsal fayda” yerine “estetik kaygı” ön plana çıkar.

Servet-i Fünuncuların hayata bakışları oldukça karamsardır ve bu eserlerine bakılınca hemen göze çarpar. Genel kaniya göre bu karamsarlığın temel nedeni yaşamış oldukları “İstibdad dönemi”dir. Ancak bu karamsarlığı sadece buna bağlamak doğru değildir. Çünkü onların ilişkide oldukları, örnek aldıkları edebi akımlarda da karamsarlık ve ferdiyetçilik ön plandadır. (Özsarı, 2012: 98)

Servet-i Fünuncuların eleştiri konusundaki teorik görüşlerini şöyle özetleyebiliriz:

1- Eleştirinin mahiyeti: Eleştiri yeni ve bağımsız bir türdür. Eleştiri bizde yeni olduğu için kavram ve terimler yerine oturmamıştır ve ciddi eleştiri örnekleri daha ortaya konmamıştır. Eleştiri edebi eserin kusurlarını aramak değil, edebi eseri yorumlama, genişletme ve aydınlatmadır.

2- Eleştirinin kişiselliği: Eleştiri kişisel duygu ve zevkleri ortaya koyduğu için mutlak kurallara bağlanamaz. Bundan dolayı eleştiri kişisel ve subjektiftir.

3- Eleştiri konusuyla uğraşan Batılı yazarlar: Batı edebiyatının iyi bilinmesi için eleştirinin tarihi seyri iyi bilinmelidir. Çünkü her edebi dönem bir öncekinin eleştirisiyle başlar. Servet-i Fünuncular içinde sadece eleştiri ile uğraşan Ahmed Şuayb’dır. Başta Taine olmak üzere, Sante Beauve, Madame de Stael, Ferdinand Brunetiere, Emile Faguet, Anatole France gibi eleştirmenlerden ve eserlerinden söz etmiştir. (Uçman, 2003: 48)

Servet-i Fünun dönemindeki yazar ve şairlerin eleştiri ile alakalı bazı eserleri şunlardır: Tevfik Fikret, “Muhasebe-i Edebiye” başlığı altındaki makalelerinde sanat ve edebiyata dair görüşlerine yer vermiştir. Halid Ziya, “Hikaye” adlı eserinde hikaye ve romanın tarihi gelişimini ve özelliklerini anlatmıştır. Mehmed Rauf, Servet-i Fünun dergisinde hikaye ve roman ile alakalı yazılar kaleme almıştır. Hüseyin Cahid, girdiği kalem münakaşalarını kitaplaştırarak “Kavgalarım” adıyla yayınlamıştır.

5. II. Meşrutiyet Dönemi’nde Tenkid

II. Meşrutiyet’in ilanıyla beraber gazete ve dergilerin sayısında oldukça fazla bir artış meydana gelmiştir. Bundan dolayı hareketli ve çeşitlilik arz eden bir edebi ve fikri yapı ile karşılaşırız. Ancak bu çeşitlilik aslında çok kuptululuğu da beraberinde getirmiştir. Bu dönemde Fecr-i Ati ve Milli edebiyat arasındaki tartışmalar edebiyatın merkezini teşkil eder. “Bireysel ve sanatsal merkezli bir edebiyat görüşünü Servet-i Fünun örneğinde devam ettirmek isteyen Fecr-i Ati mensupları, kısa bir zaman sonra dil ve edebiyat anlayışları bakımından değişik eleştirilerle muhatap olmak durumunda kalırlar. Başta Genç Kalemlerin dil anlayışıyla, bu grup mensuplarının dili kullanma tarzları

arasındaki ayrılıklar bu tartışmaların merkezini oluştururlar.” (Balci, 2012: 105)

Bu dönemde eleştiri ile alakalı olarak teorik yazılar ve eserler çok az olsa da edebi tartışmalar oldukça fazladır. Eleştiri daha çok eserlerin tanıtımı-eleştirisi ve dönemlerin eleştirisi şeklindedir.

II. Meşrutiyet döneminde en çok eleştiri konusu olan ve üzerinde yazı yazılan “Yeni Lisan” ve “Milli Edebiyat”tır. Dil ile alakalı yazılar Yeni Lisan Hareketi etrafında yoğunlaşmıştır. Bu konuda yazı yazarlar ise; Ali Canip, Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Yakup Kadri, Hamdullah Suphi, Halit Ziya, Cenap Şehabettin, Mehmed Fuad, Şehabettin Süleyman gibi isimlerdir. Genç Kalemler hareketi, “dilde sadeleşmeyi” savunur ama “tasfiyeciliğe” de karşı çıkar. Bunlar dil ile ilgili görüşlerini şöyle savunurlar:

1- Biz dünküleri tezyif etmiyoruz, ancak onların bugünkü kalemlere örnek olamayacağını söylüyoruz. Çünkü eğer gençler onları kendilerine örnek alırlarsa taklitten öteye gidemezler ve yenilik durur.

2- Asıl ile şekil birbirinden ayrılamaz. Eğer biz asıl olarak düne benzeyeceksek şekil olarak da düne benzemeliyiz. Ancak şu iyi bilinmelidir ki edebiyatta, eski bir şey yıkılmaksızın yeni bir şey yapılamaz.

3- Yeni Lisan, Türkler için yalnız bir edebiyat meselesi değil, bir dil ve hayat meselesidir. Zor şartlar altında bulunan Türk milletini dünküler kurtaramaz, çünkü onlar yenilere yabancıdırlar.

4- Osmanlı muhitinde halkla temas ettiğinizde göreceksiniz ki halkın hemen hepsi yeni lisanla konuşuyor. Genç ediplerimizin bazılarının yazıları, gazetelerin dili gittikçe yeni lisana yaklaşıyor.

5- Yeni lisanı Türklere kazandırmak isteyen beş-on genç icad etmemiştir. Yeni lisan ictimai tekamülün ürünüdür. Yeni lisancılar da milletin ruhundan doğan bir yeniliği benimsemektedirler.

6- Yeni lisan geriye, geçmişe dönmüyor, İstanbul’da konuşulan Türkçeyi bütün incelikleriyle ortaya koyarak, bütün Türkler arasında yaygınlaştırmak istiyor.

7- Yeni lisan hem bir ilim ve hem de bir sanat dilidir.

8- Dilde ikilik olmaz. Aynı kelimeyi alimler başka, halk başka kullanamaz. Öyle olursa alimlerin yazdığı kitapları halk anlamaz.

9- Yeni Lisancılar, kendi kaidelerine, kendi kaidelerinin işleyiş ve zevk anlayışına uydurularak ortaya konan dile sahip çıkmışlardır. (Öksüz, 1995: 132)

Milli lisan haricinde üzerinde oldukça fazla durulan diğer konu da “Milli edebiyat”tır. Bu meseleyi ilk dile getiren Ali Canib’dır. Ali Canib, Genç Ka-

lemler ve Türk Yurdu dergilerinde halihazırdaki edebiyatı eleştirip yeni bir edebiyatın gerekliliğinden bahsetmiştir. (Balcı, 2012: 106) O, Aşk-ı Memnu'da anlatılan karakterlerin bizim çevremize ait olmadığını ve böyle bir sürü eser olduğunu söyler. Teessüs edecek olan Milli edebiyat için Refik Halit'in Hakk-ı Sükut'unu, Nebbaş'ını örnek gösterir. Çünkü bu eserlerin kahramanları bizim içimizde yaşarlar, İngiliz, Fransız değil Türk'türler. (Ercilasun, 1995)

Milli edebiyatçılar özellikle "halk kültürü"ne yönelirler. Yeni edebiyatın hareket zemini olarak halk kültürünü, halk zevkini, halk edebiyatını merkez kabul ederler. Bunu teorik olarak ifade etmekle kalmazlar uygulamaya da koyulurlar. Bu dönemin en hararetle tartışma konularından birisi de Milli edebiyat bağlamında ortaya çıkan hece-aruz tartışmasıdır. Milli edebiyat taraftarları aruzun bize ait olmadığını, dilimize uymadığını bu nedenle hece vezninin kullanılmasını gerektiğini ısrarla vurgularlar.

6. Cumhuriyet Dönemi'nde Eleştiri

Bu dönem büyük bir sosyal değişim ve dönüşümün yaşandığı tarihleri içinde barındırır. Dönemin edebi anlayışı da siyasi anlayış gibi devrimci bir nitelik taşıdığı için eskinin üzerine tamamen bir çizgi çeker ve yeni birtakım şeylerin peşine düşer. "Dönemin yazarlarının ezici çoğunluğu, hem eski edebiyatı hem de güncel edebiyatı toplumsal gerçeklere yönelmediği savıyla eleştirirler. Ancak Cumhuriyet'in ilk yıllarında bu tartışmalar iddialığı, yıkıcılığı, arayışları ve yapıcılığı bakımından diğer dönemlerden farklı özellikler gösterir. Yeni ve özgün bir edebiyat ortaya koyma çabasında olan sanatçılar, farklı cephelerde toplanarak kendi arayışlarının en iyi ve en doğru olduğunu açıklamaya çalışırken, çoğu zaman karşı gruptakileri eleştiri sınırları dışına çıkararak adeta hırpalarlar. Siyasal alandaki arayışlarla edebi arayışlar birbirine karıştırılır." (Özçelebi, 2003: 106) Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle yaşanan siyasi-sosyal ve ekonomik değişimlerle beraber kültür ve edebiyat da bundan nasibini almıştır.

Cumhuriyet'in kurulduğu dönemde edebi olarak şu düşünce ve anlayışlar üzerinde tartışmalar olmuştur: 1- Cumhuriyet ve onunla beraber yapılan devrim ve inkılaplar doğal olarak onun destekleyicisi bir edebi anlayışı da beraberinde getirmiştir. Bazıları edebiyatın böyle güdümlü olamayacağını söylerken bazıları da tam tersine edebiyatın da desteği ile devrimlerin halka daha kolay bir şekilde yayılacağı düşüncesinde olmuştur. 2- Millî edebiyat ve milliyetçi edebiyat arasındaki benzerlik ve farklar üzerine yapılan tartışmalar. 3- Eski edebiyat üzerine yapılan tartışmalar. Bir kısım edebiyatçılar Divan Edebiyatı'nı yerden yer vururken, bir kısmı ona ılımlı bakmayı bilmiştir.

Bu dönemde sağlam bir eleştiri teorisi meydana gelmemiştir; ancak bu işi meslek edinen insan sayısı artmıştır. Daha önce var olan eser, devir ve yazar merkezli eleştiri anlayışı aynen devam etmiştir. Ayrıca dönemin edebiyat anlayışının temelini oluşturan “köklere dönüş” düşüncesinden dolayı edebiyat tarihi ve antolojiler oldukça fazla yer tutar. (Balcı, 2012: 127) Bu edebiyat tarihleri dolaylı olarak eleştiriyi etkilemiştir.

Edebiyat tarihi ve antoloji eserlerinin yayınlanması sayesinde edebi eserlere bütünlüklü bir bakış açısıyla bakma imkanı doğmuştur. Böylelikle varolan bütün malzeme ortaya çıkarılmış, bir araya getirilmiş ve ilgililerin kullanımına sunulmuştur.

Dönemin dikkati çeken eleştirilerden birisi dönem eleştirileridir. Cumhuriyet’in kurulması ile beraber İnkılap edebiyatı doğar. İnkılap edebiyatında sanatkarın konumu, durumu tartışma konusu olur. Bazıları sanatkarın inkılabın emrine amade olması gerektiğini söylerken, bazıları da onun serbest bırakılması gerektiğini savunur. Ayrıca Türk edebiyatının kaynağının “Halk Edebiyatı” olduğu ve Milli edebiyatımızın da bunun üzerine inşa edilmesi gerektiği görüşü ön plana çıkar.

Cumhuriyet’ten sonra da Divan Edebiyatı ve Tanzimat Edebiyatı eleştiri konularından birisi olmaya devam eder. Divan Edebiyatı’nın klasik bir edebiyat olamayacağı, dalkavuk, halktan uzak bir edebiyat olduğu vurgulanır. Benzer eleştirilerden Tanzimat ve Servet-i Fünun edebiyatları da nasibini alır.

Şiirle alakalı tartışmaların merkezini “eski-yeni” ve “ideoloji ve şiir” oluşturur. Yedi Meşaleciler, Beş Hececileri eleştirir ve şiiri sun’ileştirdiklerini, cansızlaştırdıklarını söylerler. Daha sonra Nazım Hikmet “Putları Yıkıyoruz” adlı bir yazı yazarak Abdülhak Hamid, Mehmet Emin gibi şairlere ve onların şiirlerine çatar. (Balcı, 2012: 136) Ayrıca şiirin herhangi bir ideoloji tarafından sınırlandırılıp sınırlandırılmayacağı hakkında da tartışmalar olur. “1923-1938 yılları arasında şiir eleştirileri, genellikle şairler tarafından yapılmış, olumlu eleştiriler aynı şiir anlayışına sahip şairler tarafından, olumsuz eleştirilerse karşı anlayıştakiler tarafından yöneltilmiştir. Bu dönemde esere yönelik eleştiri çok azdır. Çoğu zaman şairin kişiliği ve siyasal eğilimi eleştiri konusudur. Eski şairler milli olmamakla suçlanırken yeniler de şiiri ideolojinin hizmetine sunmak ve halk şiirini beceriksizce taklit etmekle suçlanırlar. Şiire yenilik getirebilme, eleştiride kullanılan en önemli ölçütlerden biridir.” (Özçelebi ve diğ., 2003: 106) Şiir eleştirilerinde en çok eleştirilen şairler şunlardır: Abdülhak Hamit, Ahmet Haşim, Tevfik Fikret, Mehmet Akif, Nazım Hikmet, Yahya Kemal ve Necip Fazıl.

Roman ve hikayede karakterler ve konularla alakalı eleştiriler görülür. Yazarlarımızın Anadolu’yu yeterince tanımadıkları ve yaratılan karakterlerin

yeterince gerçek ve bu toplumun içinden olmadıkları ifade edilir. “Roman ve hikaye alanındaki eleştiriler şiire karşılık daha derli topludur. Eleştirmenlerin roman ve hikayede aradıkları en önemli özellik gerçeklik olduğu için bu alandaki eleştiriler daha yapıcıdır. Roman eleştirilerinde ölçüt, romandaki olayın ve kişilerin gerçeğe uygunluğu ve varsa psikolojik çözümlenmelerin derinliğidir.” (Özçelebi ve diğ., 2003: 106) Bu dönem eleştirilerin merkezinde yer alan eserler: Sinekli Bakkal, Kuyucaklı Yusuf, Yaban, Dokuzuncu Hariciye Koğuşu, Gökyüzü, Sabahattin Ali ve Sait Faik’in hikayeleri ve Muharrir, Tohum, Bir Adam Yaratmak, Sağanak, Unutulan Adam gibi tiyatro eserleridir. (Balci, 2012: 142)

Dönemin en hararetli tartışma konularından biri de dil meselesidir. Harf inkılabı, dilde sadeleşme, öz Türkçecilik, yazı-dili konuşma dili meselesi bunların merkezini teşkil eder.

Cumhuriyet döneminde eleştiri denince akla gelen ilk kişi Nurullah Ataç’tır. Bu dönemde Ataç haricindeki eleştirmenler şunlardır: Sabahattin Eyuboğlu, Orhan Burian, Mehmet Kaplan, Suut Kemal, Mehmet Fuat, Asım Bezirci, Hüseyin Cöntürk, Fethi Naci... “Eleştirimizin 1950’lere kadar geçirdiği süreç kuruluş/çıraklık, 1960’lara kadar olan süreç ise kalfalık dönemi olarak adlandırılabilir... 1940’larda Mehmet Kaplan ve Nurullah Ataç eleştiriye kuramsal olarak ele alırlar.” (Özçelebi ve diğ., 2003: 106)

Eleştiri bize Batı’dan gelen bir türdür. Bundan dolayı çok uzun bir mazisi yoktur. Mazisinin uzun olmaması ile birlikte onun sınırları (nerede başlayıp nerede bittiği) da belirgin değildir. Dolayısıyla diğer edebi türlerle geçişkenlik azr eder. Bu geçişkenlik eleştiri, edebiyat tarihi ve estetikte daha net görünür.

Edebiyat tarihi ile eleştiri bazı durumlarda birbiri ile karıştırılır. Türk edebiyatında eleştiri, geçmişle sürekli bir hesaplaşma içerisine girdiği için bu noktada edebiyat tarihi ile eleştirinin sınırları geçişkenlik arz eder. Türk edebiyatında, edebiyat tarihi dediğimizde akla ilk gelen Fuad Köprülü’dür.

“Edebiyat tarihçisi, bir eserin kıymetini takdir ederken, vesikalara dayanarak onun yüzyıllarca halk arasında nasıl bir rağbet kazandığını, sebepleri ve neticeleri ile anlatmağa çalışır; halbuki ‘münekkid’ doğrudan doğruya kendisinin o eserden aldığı ‘duygulanma payı’ nı şahsi zevk ve kanatine göre izah eder. Tarihçi şahsi zevk ve kanaatini azami derecede dikkate almamağa ve imkan nisbetinde ‘afaki’ bir şekilde düşünmeğe mecburdur. Münekkidin bakış tarzı ise sırf ‘enfüsi’ dir.” (Köprülü, 1980: 2) Köprülü, edebiyat tarihçisi ile eleştirmen arasındaki farkı ortaya koyarken birinin belgelere dayandığının diğerinin ise kişisel duygulardan hareket ettiğinin altını çizerek.

Nurullah Ataç, edebiyat tarihi ile eleştirinin sınırlarının birbirinden tamamen ayrılmadığı için her iki türün de bundan zarar gördüğünü ifade eder. Ay-

rıca edebiyat tarihçilerinin kişisel görüş belirtmek gibi bir lükslerinin olmadığını vurgular. (Ataç, 1938)

Sebahattin Eyüboğlu tenkidin, edebiyat tarihinin bittiği yerde başladığını ve estetiğin başladığı yerde bittiğini söyler. Münekkit bir eseri anlar ve anlatır. Ancak bu eseri anlamak için tarihi ve estetiği de iyi bilmelidir. (Eyüboğlu, 1982) Eyüboğlu böylece eleştiriyi, edebiyat tarihi ile estetiğin ortasına yerleştirir.

Edebiyatımızda 1960'lara kadar özellikle Öznel ve İzlenimci Eleştiri ön plandadır. Bunun nedeni bizdeki eleştiri anlayışının şahıs merkezli olmasıdır. "Klasik Türk Edebiyatı'nda 'Tezkire' adıyla çıkan eserlerde şiir eleştirisine ilişkin bazı kısa ifadelere yer veriliyordu. Bu tür ifadeler genellikle izlenimci eleştiri anlayışını yansıtır... Tanzimat'tan sonraki Türk edebiyatında da izlenimci eleştiri anlayışı uzun yıllar devam etti. Türk edebiyatında 1950'lere kadar aşağı yukarı genellikle izlenimci eleştiri anlayışı egemen olmuştur. Bu tarihten sonra ise nesnel eleştiri anlayışı başat bir öge olarak belirginlik kazanmakla beraber izlenimci eleştiri de bütün bütün ortadan kalkmamıştır. Fakat, öznel eleştiri, çoğu zaman yazarların birbirine saldırı hatta küfür etme aracı olmuş, eserin edebi değerinden çok, sanatçının kişiliğine yönelik alay ve hakaret yazıları halinde tezahür eder." (Çetin, 2003a: 184) Eleştiri, bizde "ağız dalaşı"ndan öteye gidip esere ulaşmamıştır.

1960 sonrası dönemde birçok etmenin de yönlendirmesi ile nesnel eleştiri ön plana çıkmaya başlar. Böyle bir eleştiri yaklaşımı, bu dönemde Türk Edebiyatı'nda iki ayrı ortamda gelişti. Bunlardan birincisi üniversite çevreleridir. Daha çok Batı dil ve edebiyatları bölümü hocaları, Batı edebiyatlarından edindikleri birikimleri Türk Edebiyatı'na uygulamaya çalıştılar. Berna Moran, Tahsin Yücel, Akşit Göktürk, Murat Belge, Şerif Aktaş, Doğan Aksan, Gürsel Aytaç gibi akademisyenler bunlar arasındadır... Nesnel eleştiri anlayışının geliştiği başka bir ortam da profesyonel yazarların ürünlerini yayınladıkları bazı dergilerdir. (Çetin, 2003b: 208)

Bu dönemde kuşkusuz en dikkate değer gelişmelerden biri, öznel eleştirden nesnel eleştiriye geçişte ciddi adımların atılmasıdır. Nesnel eleştiri anlayışının en önemli halkasını da 'BİNES'çiler oluşturur. "Bilimsel ve nesnel eleştiri" ifadesinin kısaltması olan 'BİNES' sözü, bu eleştiri akımına ad olmuştur. Bu, öznel eleştiriye karşı bilimsel verilerden yararlanarak ve bazı yöntemler kullanarak, eleştirmenin kendi kişisel ve öznel değerlendirmelerine yer vermediği bir eleştiri anlayışıdır. Bunlar, 1960'lı yıllarda seviyeli bir edebiyat kuşağı oluşturmak için kadrolaşarak eleştiriyi ciddi bir kurum haline getirme çabası içinde olmuşlardır. '60 Kuşağı eleştirmenleri' olarak tanınırlar. (Çetin, 2003b: 208) Bu nesnel eleştiri yönteminin en tanınmış şahsı Hüseyin

Cöntürk'tür. İngiltere ve Amerika'da 1920-1970 yılları arasında hakim olan Elliot, Richards, Wellek, Waren, Beardsley, Wimsatt gibi kişilerin temsil ettiği İngiliz-Amerikan Yeni Eleştiri anlayışının edebi metne yaklaşım biçimini Türk edebiyatına uyarlamaya çalışmıştır. (Çetin, 2003b: 208)

Cemal Süreya, Cumhuriyet Dönemi eleştirmenleri olarak bilinen Nurullah Ataç, Cevdet Kudret, Mehmet Kaplan, Tahir Alangu, Fethi Naci vb. isimlerin hiçbirisini eleştirmen olarak kabul etmez. Onların bazılarının bilgi verdiğini, bazılarının insanları çekiştirdiğini, bazılarının ise insanları yarıştırmaktan başka bir şey yapmadıklarını söyleyerek, onları eleştirir.

Nurullah Ataç çeliştirmen
Tahir Alangu soruşturman
Cevdet Kudret deriştirmen
Suut Kemal çekiştirmen
Mehmet Kaplan uyuşturman

Sabahattin Eyüboğlu yetiştirmen
Orhan Burian barıştırmın
Vedat Günyol biliştirmen
Adnan Benk veriştirmen
Fahir Onger geçiştirmen

Mehmet Fuat alıştırman
Fethi Naci kızıştırmın
Hüseyin Cöntürk yarıştırmın
Rauf Mutluay doluşturman
Asım Bezirci koğuşturman

Mehmet H. Doğan geliştirmen
Doğan Hızlan buluşturman
Konur Ertop araştırmın
Vecihi Timuroğlu seviştirmen
Muzaffer Uyguner üleştirmen

Adnan Binyazar örtüştürmen

Fusun Akatlı konuşturman

Atilla Özkırmımlı dalaştırmı

Murat Belge yakıştırmı

Enis Batur ileştırmı

İlhan Berk eleştırmı (Süreya, 1990: 217)

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin yaşadığı siyasi krizler bu alanla sınırlı kalmamış sosyal ve kültürel hayata da yansımıştır. Tanzimat ile başlayan kırılma Cumhuriyet'e kadar hep gel-gitlerle süregelmiştir. Bir yandan yenilik adına birşeyler ortaya konurken diğer yandan eskiye bağlılık devam etmiştir. Bu ikilem Cumhuriyet'in ilan edilmesi ile beraber son bulmuştur. Doğu ve Batı'nın bir terki oluşturmayaacağı anlaşılmiş ve bu duruma bir son verilmiştir. Artık yön tamamen Batı'ya çevrilmiştir.

Yaşanan bu olaylardan ve gelişmelerden edebiyat da nasibini almış, kendi payına düşen değişim süreçlerini yaşamıştır. Namık Kemal başta olmak üzere dönemin edebiyatçılarının büyük bir kısmı siyasetin ve sosyal hayatın içinden birileri olarak yeninin savunucusu olmuşlardır. Yeniyi savunan bu edebiyatçılar kendilerine alan açmak için Klasik Edebiyatı sürekli eleştirme ihtiyacı duymuşlardır. Ancak Klasik edebiyat yolunda edebi eserler vermektense geri durmamışlardır. Buradan bakıldığında bir çelişki gibi görünse de onlar gelecek kuşaklara şekil itibarı ile eski olsa da yeni konular ve türler bırakmışlardır.

Meşrutiyet ile beraber yeni mecraaya girme çabaları sürerken kırılma iyice derinleşir. Bu dönemde de edebi olarak eskinin eleştirisi devam eder, hece vezni, halka, halk kültürüne yönelme düşüncesi ön plana çıkar. Cumhuriyet'e gelindiğinde artık herşey netlik kazanır. Cumhuriyet ile beraber yeni bir ideoloji ve yeni bir dünya kurulur. İşte edebiyat da bu yeni ideolojinin yapıcı unsurlarından biri olarak inkılapçı bir mahiyet alır. Onun eskiyi tamamen ortadan kaldırmak ve yeniyi kurmak gibi bir görevi vardır. Bu nedenle münekkid, kurucu unsurlardan birisi olarak kendi zevklerinden vaz geçerek önce yeni edebiyatın temel taşlarını oturtmaya uğraşır. Bu da çoğu zaman onun dilinin sert ve keskin olmasına neden olur.

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (1976). *Tartışılan Sözcükler*. Ankara: TDK.
- Ataç, N. (1938). “Denebilir ki: Objektif”. *Akşam*.
- Babacan, M. (2003). “Ara Nesil’de Eleştiri”, *Hece Dergisi Eleştiri Özel Sayısı*, 77-78-79.
- Balcı, Y. (2012). *Eleştiri Tarihi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Bilkan, A.F. (1986). “Divan Edebiyatında Tenkit”. *Milli Kültür*, 54,11.
- Carlau, J. C., Fillox, J. C. (1985). *Edebi Eleştiri*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Çetin, N. (2003). “1960-2000 Yılları Arasında Türk Edebiyatı’nda Eleştiri Çalışmaları” *Hece Dergisi Eleştiri Özel Sayısı*, 77-78-79, 167-184.
- Çetin, N. (2003). “Öznel/İzlenimci Eleştiri”, *Hece Dergisi Eleştiri Özel Sayısı*, 77-78-79, 208.
- Dayanç, M. (2012). *Eleştiri Tarihi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Devellioğlu, F. (1999). *Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara: Aydın Kitabevi.
- Ercilasun, B. (1995). *İkinci Meşrutiyet Devri’nde Tenkit Türkçü Tenkit*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Ersoy, M. A. (1330). “İntikad”, *Sebilürreşad*, 184.
- Eyüboğlu, S. (1982). *Sanat Üzerine Denemeler Eleştiriler-1*. İstanbul: Cem Yayınları.
- Gelibolulu Ali. (1994). *Kühü’l-Ahbar’ın Tezkire Kısmı*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- İpekten, H., İsen, M., Kılıç, F., Aksoyak, İ.H., Erduran, A. (2002). *Şair Tezkireleri*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Kara, İ. (2010). “Unuttuklarını Hatırla/Şerh ve Haşiye Meselesine Dair Birkaç Not”, *Divan*, 28, 28.
- Köprülü, M. F. (1980). *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Ötügen Yayınları.
- Öksüz, Y. Z. (2005). “Türkçenin Sadeleştirme Tarihi Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi”. Ankara: TDK.
- Özçelebi, B. M. (2003). “Cumhuriyet Dönemi’nde Edebi Eleştiri (1923-1938)”, *Hece Dergisi Eleştiri Özel Sayısı*, 77-78-79, 106.
- Özgül, M. K. (2003). “Tenkidi Eleştirmek”, *Hece Dergisi Eleştiri Özel Sayısı*, 77-78-79, 7.
- Özsarı, M. (2012). *Eleştiri Tarihi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Süreya, C. (1990). *Sevda Sözleri*. İstanbul: Can Yayınları.
- Tökel, D. A. (2003). “Divan Edebiyatı’nda Eleştiri”, *Hece Dergisi Eleştiri Özel Sayısı*, 77-78-79, 37.
- Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe Sözlük* (Genişletilmiş Baskı), Ankara: TDK.
- Uçan, H. (2003). *Edebiyat Bilimi ve Eleştiri*, Ankara: Hece Yayınları.
- Uçman, A. (2003). “Tanzimat ve Servet-i Fünun Dönemi Türk Edebiyatı’nda Eleştiri”, *Hece Dergisi Eleştiri Özel Sayısı*, 77-78-79.
- Üzgör, T. (1990). *Türkçe Divan Dibaceleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yetiş, K. (2007). *Dönemler ve Problemler Aynasında Türk Edebiyatı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.